

Overovanie modelu diferenciácie noriem (model IDP) - sledovanie vplyvu rôznych foriem vyjadrenia noriem

František Baumgartner, Spoločenskovedný ústav SAV Košice, baumgar@saske.sk

BAUMGARTNER, František. Verification of differentiation standards model (IDP model) - monitoring the impact of different forms of expression standards. Individual and Society, 1998, Vol. 1, No. 4.

The study analyzes representations of injunctive, descriptive and personal norms from selected area. Some of them were explicit and implicit. Our aim was to investigate the effect of different representation of norms for their cognitive representations. The research sample consisted of 147 university students in Košice, their mean age was 21.2 years. Sample consisted of 43 men and 104 women. For research purposes, we used a questionnaire NOSTRA 1. Results showed a positive effect of formal representation of norms for their acceptance, which was shown by degree of disagreement with breach of norms

Differentiation standards model. NOSTRA 1. Personal norms.

Sociálnopsychologický prístup k sociálnym normám vychádzal zvyčajne z predpokladu, že normy sú reprezentované vo vedomí jednotlivca ako pravidlo určujúce správanie v rozličných typoch situácií. Novší pohľad priniesla teória ohniska noriem (Norm Focus Theory) návrhom rozlišovať dva typy noriem, a to injunktívne a deskriptívne (Cialdini, Reno, Kallgren, 1990, Reno, Cialdini, Kallgren, 1993). Koncentrácia pozornosti na subjektívnu percepciu noriem podmienila ďalej formulovanie požiadavky diferencovať okrem uvedených typov sociálnych noriem aj normy personálne (Schwartz, 1977). Výsledkom je konceptualizácia modelu diferenciácie sociálnych a personálnych noriem (pozri napr. Lovaš, 1998, Lovaš, v tlači, Výrost, v tlači) ako viaczložkovej kognitívnej reprezentácie noriem. V súlade s touto koncepciou sa rozlišujú normy ako pravidlá (injunktívna norma), ako uskutočňované spôsoby riešenia situácií (deskriptívne normy) a ako osobné zásady (personálna norma). Podľa začiatkových písmen týchto troch úrovní možno hovoriť o modeli IDP.

Overovanie modelu potvrdilo identifikovateľnosť a diskrimináciu injunktívnych, deskriptívnych a personálnych noriem ako zložiek kognitívnej reprezentácie konkrétnej normy (pozri Lovaš, v tlači, Výrost, Frankovský, 1998, Homišinová, 1998). Na tomto základe sme pristúpili k empirickému skúmaniu úlohy formy vyjadrenia noriem. Tento faktor je chápaný ako jeden zo zdrojov rozdielov medzi normami (pozri Shaffer, 1983). V danej súvislosti je dôležité, že niektoré normy sú vyjadrené formalizovaným spôsobom (napr. v podobe zákonov, vyhlášok a pod.), zatiaľ čo iné normy nie sú takto deklarované a majú skôr podobu konvencií, nepísaných pravidiel. Tak možno rozlíšiť explicitné a implicitné normy. V rámci širšie koncipovaného výskumu sme analyzovali reprezentácie injunktívnych, deskriptívnych a personálnych noriem z vybraných oblastí, pričom časť z nich tvorili normy explicitné a časť implicitné normy. Zámerom bolo sledovať vplyv rôzneho vyjadrenia noriem na ich kognitívne reprezentácie (Lovaš, Baumgartner, 1998).

Metóda

Pôsobenie vyjadrenia noriem (viažúcich sa na rôzne témy z oblasti základných ľudských a občianskych práv) na kognitívne reprezentácie injunktívnych, deskriptívnych a personálnych noriem sme analyzovali

prostredníctvom MANOVA 2x2x3 s nezávislým faktorom pohlavie a dvoma vnútrosubjektovými faktormi, forma vyjadrenia (explicitné, implicitné normy) a typ normy (injunktívne, deskriptívne a personálne). Závislými premennými bolo posudzovanie správania v deviatich rôznych typoch situácií.

Výskumnú vzorku tvorilo 147 študentov košických univerzít. Priemerný vek respondentov bol 21,2 roka. Z celkového počtu bolo 43 mužov a 104 žien.

Výskumný dotazník NOSTRA 1 (Výrost, 1998) obsahoval popisy 18 situácií reprezentujúcich príklady porušenia noriem z deviatich oblastí základných ľudských a občianskych práv. Výber situácií bol volený tak, aby pokrývali rozličné oblasti spoločenského života v rovinách osobnej, interpersonálnej a makrosociálnej. V každej z identifikovaných oblastí reprezentovala 1 situácia porušenie explicitnej a 1 porušenie implicitnej normy. Dotazník je podrobne charakterizovaný v príspevkoch J. Výrosta (v tlačí2) a J. Výrosta a M. Frankovského (v tlačí).

Výsledky

V MANOVA 2 x 2 x 3 bol zistený významný vplyv všetkých troch faktorov, ako aj interakcie formy a typu normy. Posúdenie oprávnenosti porušenia normy v popísaných situáciách bolo významné ovplyvnené formou vyjadrenia normy ($p < 0.0001$). Z analýzy globálnych priemerov vyplýva, že porušenie explicitne vyjadrených noriem bolo silnejšie odmietnuté ako porušenie noriem formálne nevyjadrených (tab. 1). Univariačné F testy poukázali na to, že významné rozdiely v uvedenom smere boli v šiestich z deviatich situácií. V zvyšných troch bolo významne viac odmietnuté porušenie formálne nevyjadrenej normy.

Posúdenie oprávnenosti porušenia normy bolo významne ovplyvnené aj ich typom podľa IDP modelu ($p < 0.0001$). Podľa globálnych priemerov (zo všetkých situácií bez ohľadu na formu vyjadrenia normy) bolo najviac odmietnuté porušenie danej normy ako personálnej (ja osobne nemám právo to urobiť) (pozri tab. 1). V menšej miere bolo odmietnuté porušenie posudzovanej normy ako injunktívnej (nesmie sa to). Podstatne slabšie v porovnaní s oboma predchádzajúcimi bolo odmietnuté porušenie posudzovanej normy ako deskriptívnej (ľudia v danej situácii to nerobia). Významný vplyv faktora typ normy (IDP) bol zistený v 8 z deviatich oblastí. Pritom v siedmich z nich bola konfigurácia IDP noriem zhodná s popísanými globálnymi údajmi (najsilnejšie bolo odmietanie na úrovni personálnych, potom injunktívnych a napokon deskriptívnych noriem).

Posúdenie oprávnenosti porušiť normy v použitých situáciách bolo významne ovplyvnené aj interakciou faktora forma vyjadrenia normy (explicitné, implicitné) a faktora typ normy podľa IDP modelu ($p < 0.001$). Toto zistenie poukazuje na istú závislosť vplyvu formy vyjadrenia noriem od ich povahy podľa IDP modelu. Univariačné F testy poukázali na významnú interakciu uvažovaných faktorov v ôsmich z deviatich oblastí. Interakcia oboch faktorov sa neprejavila na globálnej úrovni, nakoľko aj v prípade porušenia explicitných, rovnako ako implicitných noriem bola konfigurácia IDP noriem zhodná s charakterizovaným trendom. Interakcia sa prejavila na konkrétnejšej úrovni. Z deviatich oblastí bolo v štyroch prípadoch viac odmietnuté porušenie explicitných noriem vo všetkých zložkách IDP modelu. V dvoch prípadoch bolo viac odmietnuté porušenie explicitnej normy v dvoch zložkách a v jednom prípade v jednej zložke IDP modelu. V 2 prípadoch bolo viac odmietnuté porušenie implicitnej normy vo všetkých zložkách IDP modelu. Z obsahového hľadiska je v týchto rozdieloch náznak súvisu s obsahom situácií. Silnejšie odmietnutie implicitných noriem v porovnaní s explicitnými bolo zistené v situáciách z oblasti makrosociálnej.

Preukázal sa tiež významný vplyv pohlavia ($p < 0.001$). Ženy vo väčšej miere ako muži odmietajú porušovanie noriem. Toto zistenie sa vzťahuje k obom sledovaným formám noriem, ako aj k jednotlivým typom noriem podľa modelu IDP.

Záver

Výsledky poukazujú na jednu z možností analýzy kognitívnych reprezentácií noriem vo vzťahu k forme vyjadrenia noriem. Hlavné zistenie poukazuje na pozitívny vplyv formálneho vyjadrenia noriem na ich akceptáciu. Prejavilo sa to mierou nesúhlasu s porušením normy. Naznačuje to potrebu venovať pozornosť forme vyjadrenia noriem v ich štúdiu a empirických výskumoch. Tendencia viac odmietat porušenie explicitnej normy sa však neprejavila automaticky v posudzovaní všetkých situácií, z čoho by mohlo vyplývať, že forma vyjadrenia normy patrí skôr k sekundárnym charakteristikám noriem. Označovanie rozdielov vo forme vyjadrenia noriem by preto nemalo byť považované za aspekt, ktorý by osobitne podstatným spôsobom komplikoval ich štúdium v sociálnej psychológii.

Tabuľka 1

Priemery škálových hodnôt reprezentácií IDP noriem vyjadrujúcich mieru odmietnutia porušenia explicitných vs. implicitných noriem na 7-bodovej škále.

NORMY	Explicitné	Implicitné	Celkove
Injunktívne	5.10	4.79	4.94
Deskriptívne	4.73	4.51	4.62
Personálne	5.33	5.08	5.20
Celkove	5.05	4.79	4.92

Tabuľka 2

Porovnanie žien a mužov v priemeroch škálových hodnôt reprezentácií IDP noriem vyjadrujúcich mieru odmietnutia porušenia explicitných vs. implicitných noriem

	ŽENY	MUŽI				
NORMY	Explicitné	Implicitné	Celkove	Explicitné	Implicitné	Celkove
Injunktívne	5.16	4.85	5.0	4.93	4.62	4.78
Deskriptívne	4.83	4.58	4.7	4.47	4.31	4.39
Personálne	5.43	5.22	5.32	5.07	4.73	4.9
Celkove	5.14	4.88	5.01	4.82	4.56	4.69

Literatúra:

Cialdini, R.B., Reno, R.R., Kallgren, C.A. (1990): A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1990, 58, 1015-1026.

Lovaš, L. (1998): K otázke typov sociálnych noriem: Sociálne normy a implicitné teórie sociálnych noriem (náčrt prístupu). In: Výrost, J., Baumgartner, F. (Eds.). *Per-spektívy výskumu sociálnych noriem* (CD ROM). Košice, SvÚ SAV.

Lovaš, L. (v tlači): Model diferenciacie sociálnych a personálnych noriem: Normatívny pohľad na odplácanie (kontraagresiu). *Československá psychologie*.

Lovaš, L., Baumgartner, F. (v tlači): The expression of norms and their cognitive representations. *Studia psychologica*.

Homišínová, M. (v tlači): The perception of social norms of inter-ethnic relations. *Studia psychologica*.

Reno, R.R., Cialdini, R.B., Kallgren, C.A. (1993): The transsituational influence of social norms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 104-112.

Shaffer, L. (1983): Toward Pepitone's vision of a normative social psychology: What is social norm? *The Journal of Mind and Behavior*, 1983, 4, 2, 275-294.

Schwartz, S.H. (1977): Normative influences on altruism. In: Berkowitz, L. (Ed.): *Advances in Experimental Social Psychology*. Vol. 10. New York, Academic Press, 221-279.

Výrost, J. (v tlači1): Úloha sociálnych a implicitných noriem v stratégiách správania. *ČaS*.

Výrost, J. (v tlači2): Možnosti overovania transsituačnej stability normatívnych presvedčení - metodika NOSTRA 1. *ČaS*.

Výrost, J., Frankovský, M. (v tlači): To the transsituational stability of the norms. *Studia psychologica*.